

24.56x28.21	31	52	עמוד	מקור ראשון - שבת הגדול	23/12/2011	30120352-6
מכון הרטמן מרכז חינוך - 92300						

דתיות מאוד מופנמת

ספר קריאות חדש ביצירתו של אהרן אפלפלד הפגיש שניים מחוקריו לשיחה עמו - על הילד ששרד את השואה ועלה לכאן בנערותו ועל הרליגיוזיות והאינטלקטואליות היהודית שנעלמו ומחויבות כבר לשוב אבידב ליפסקר ואבי שגיא

ובמרתף היו - ההורים, הסבים, שפת האם, חוויות המלחמה, קודם לכן - חוויות הבית, חוויות המלחמה, כל זה היה. אבל זה היה אסור בנגיעה. פסיכולוגית, מה קרה? בניית אישיות אחת על גבי האישיות שלך, שאין לה כל זיקה לאישיות עם העבר שלך. החיים שלך הם הווה פרמננטי. אתה עובר, זה טוב, זה נחשב לדבר טוב, אתה אוכל, זה נחשב לדבר טוב, אתה מתאמן, אנחנו כבר התאמנו בחוזה, זה גם כן דבר טוב. אבל העבר הוא חסר משמעות. לא רק חסר משמעות, אלא באיזה שהוא מובן הוא רע. באותן השנים, ניתן פתוח פה רק לפרטיזנים. רק הם היו מודשים לדבר, הם היו על הבמה. מי שסבל, היה רעב, עינו אותו, הכו אותו, הובילו אותו, זה לא נחשב לערך שכדאי לעיין בו. הפליטים שלך לא נאבקים, הם כאילו צפים ונישאים על גבי ההיסטוריה ולא מעצבים היסטוריה. הם כמו גזרי עץ על מים.

אבל הם נמעכו כליכך, באופן כליכך קשה, כשהם הגיעו לכאן הם נמעכו מאוד. נמעכו מאוד. הם או גם אתה? אני לא יכולתי כבר בראשית דרכי, לא יכולתי להרחיק את החיים הקודמים שלי. הסיבה היא פשוטה, אני אהבתי את ההורים, אהבתי את הסבים, אהבתי את הדודים, אף על פי שכל אחד מהם בא מכיוון שונה לגמרי זה מזה, ואני התגעגעתי אליהם ורציתי להיות איתם.

כיתה א', כלי הודים, יתום, ללא אודיינטציה; אני בא ממשפחה יהודית מתבוללת, לא הייתה לה אמונה רתית ועמדה ציונית. ההורים שלי ראו את עצמם אירופאים. הסכינה הייתה כבר מתבוללת והשואה הייתה כעין התעוררות, אבל לא יכולתי לתת לעצמי דין וחשבון על ההתעוררות הזאת. הייתי בגטו, הייתי במחנה, אחרי זה ברחתי מהמחנה והייתי ביער. כשראיתי את ילדי האיכרים הולכים השכם בכוקר לבית-הספר הייתי שואל את עצמי מה קורה? למה הם הולכים לבית-הספר ואני מסתתר ביער? במה אני שונה? האזניים שלי? העיניים שלי? הגוף שלי? אולי יש לי איזה ריח רע, למה? מה? כך הייתי עוקב יום-יום אחרי הילדים ורואה שהם הולכים, ככה, הזריחה באופק הם הולכים לבית-הספר ואני ביער. ילדי האיכרים. אצלם אין מלחמה, הכול מתנהל כשורה. כלומר, זו התודעה, זו תודעת העצמי, ולהגיע לתובנה זו לקח לי הרבה מאוד זמן. הרבה מאוד זמן.

בשנת 1946 באתי לארץ מאוד אידאולוגית, מאוד הירואית - ילד שהיה בגטו, ואיכר את אמו ואת אביו. את אבי מצאתי אחרי שנים רבות. מי התעניין בדברים אלה? הארץ הייתה מאוד הירואית ואידאולוגית. לא ידעתי איפה אני, זאת האמת. פשוט, בכוקר השכם הייתי כחות הלימוד של רחל ינאית ליד ירושלים, בכוקר היינו יוצאים לעבודה, אחרי-הצהרים היינו לומדים קצת עברית ותנ"ך.

התכנסנו לשיחה עם אהרון אפלפלד בביתו במבשרת-ציון, בעקבות הספר "24 קריאות נכתבי אהרון אפלפלד" שבעריכתנו (הוצאת אוניברסיטת בריאילן) ו'מכון שלום הרטמן') שראה אור לאחרונה, לשאול על יצירתו. קובץ המאמרים נפתח בסדרת מאמרים המכונסים תחת הכותרת "מן האני הביוגרפי אל העצמי", היבט שאינו בולט כליכך בביקורת עליך. הביקורת עסקה עד כה בקשרים שבין הביוגרפיה לכתיבה שלך, אבל היא לא עסקה בשאלה של היחס בין הביוגרפיה ל'עצמיות הספרותית' שלך שאינה שיקף ביוגרפי. לאיזה 'עצמי ספרותי' אתה חותר אפוא האם עתה, בהסתכלות רטרוספקטיבית, לאחר שנות כתיבה וכמה עשרות יצירות ספרותיות, אתה יכול לנסח תובנה כלשהי לגבי עצמי ספרותי זה שבנית לך כנוכחות ספרותית ברפובליקה הספרותית הישראלית?

אכן זאת הייתה דרך ארוכה למציאת העצמי. באתי ארצה כשהייתי בן שלוש-עשרה וחצי. כל השכלתי

גמרא וקצת חסידות

אז הצבת כאילו את כלי המלחמה בסנים? כן. רציתי להיות איתם, חשבת עליהם. גם אם הסכיבה אמרה - העבר הוא אומלל, הוא מלא סבל, אנחנו צדיקים להתרחק ממנו, שהרי אנחנו בונים כאן חיים חדשים, באנו ארצה לבנות ולהיבנות, זאת הייתה סיסמה חזקה מאוד. אני זוכר שבא איזה מדריך ועמד עם חולצה כחולה וטען, לא עוד כצאן לטבח. מה הרגשת אז בשאמרו את המילה 'ציונות'? כל המילים המופשטות האלה לא אמרו לי דבר. זה לא, לא אמר לי דבר. אבל התחושה, לפחות מספריך, שאסילו פה חוויות זרות. התחפרת בתוך עולם פנימי שהוצב כלפי עולם חיצוני שהיה זר לך. כאילו הייתה אז ברית של הזרים.

לא הבנתי את הלשון, לא יכולתי לקרוא עברית. היו לי ספרים בחוזה בגרמנית, בידידיש וגם ברוסית שבהם עיינתי. היה לי צימאון דעת גדול. יכולתי, כן, יכולתי לקרוא ספרים בגרמנית. כמוכן, במגבלות מסוימות, אני באתי מהגרמנית של חיי יום-יום. באותן השנים קראתי בגרמנית את ז'ול ורן וקארל מאי.

הלכתי עם הפליטים

ההייתה זו החלטה שלך להגיע לארץ, או יכולת לבחור אחרת? מה יכול לעשות ילד בן שלוש-עשרה? הלכתי עם הפליטים. עם הפליטים הגעתי עד איטליה. פליטים הולכים, אתה הולך אחריהם. הפליטים נכנסים לאוניה, גם אתה הולך איתם. וכך הגעת לחווה זו? כך הגעתי לחווה. הייתה דיסאוריינטציה גדולה מאוד. השינוי חל ערב אחר. נשארתי בחדר האוכל. אני מתאר כאחת מיצירותיי את הערב הזה. היתמות הברידות הייתה כליכך קשה עד שהלכתי ועשיתי לי רשימה: שם אבי - מיכאל, שם אמי - בונייה, שם סבא - מאיר. נולדתי בעיר צ'רנוביץ, ברחוב מסדיק. כך עשיתי לי רשימה.

בנית עצמי. עשיתי את זה, עשיתי. פתאום הרשימה הזאת, לאחר ימים, כשהסתכלתי בה, אמרתי - אני לא יתום. יש לי, אני לא יתום. שהרי הסכיבה מסביב אמרה - שכת. אתה בא מאיו חוויה אומללה שעליך לשכוח אותה. וכולנו הרחקנו. הרחקנו ובנינו מרתף כאן,

פרופ' אבי שגיא הוא ראש התוכנית ללימודי פרשנות ותרבות ומרצה במחלקה לכינוסופיה באוניברסיטת בר אילן. פרופ' אבידב ליפסקר הוא מרצה במחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר אילן. שניהם עמיתי מחקר בכירים במכון שלום הרטמן

26.01x28.51	32	52	עמוד	מקור ראשון - שבת הגדול	23/12/2011	30120362-7
מכון הרטמן מרכז חינוך - 92300						

הסכים - וגם העוזרות האוקראיניות - היו מקור לרליגיוזיות. אפלפלד בראיון צילומים מרים צחי

אחת היצירות המרשימות ביותר שלך היא 'קאטרדינה'. איזו מין רליגיוזיות מייצגת הנובלה הזו? יש בה הרי צד אחר של רליגיוזיות שאפשר לכנותו חילול הקודש. יש שם סצנות ומעמדות של השפלה גופנית, של ביוזי צלם האדם. והצד הזה השני של אותה נפש רליגיוזית. מהיכן הגעת לכך?

דיברתי על הסכים שהם המקור העיקרי או הראשון לרליגיוזיות. אך היו דברים נוספים. הנה אצלנו בבית, וגם בכתיבם של אחרים, היו עוזרות אוקראיניות, נערות צעירות בדרך-כלל, מלאות ארוטיקה, והן אהבו את החטא אך הן אהבו גם את האמונה הדתית. מה הייתה העוזרת שלנו עושה? באמצע היום, פתאום, מוציאה מתוך צקלונה את תמונתו של ישו, מעמידה אותה על השירה, כורעת על ברכיה, מצמידה את כפות ידיה, מתפללת. זה עשה עליי רושם גדול. זה עשה עליי רושם גדול מאוד. היכולת הזאת של אדם שמכניע את עצמו לפסל. פתאום ראיתי שהאיקונין הזה מאיר. כמשך היום הן עבדו, בלילה הן בילו בבת' המרוח, והיו חוזרות שיכרות מבית' המרוח. היו נכנסות להריון, ואמא הייתה צריכה לקחת אותן לגניקולוג...

אתה מתאר את החוויות האלה כמעצבות אותך גם כאדם בוגר. ילדותך היא המקור שמנביע את כל עולמך, אותה ילדות שהיא כמיתוס.

לא בכת'אחת, לא בכת'אחת. הספרים הראשונים שלי עוסקים בגיטושים, מי אני, מה אני. זאת התפתחות. קשה מאוד לציין את הרגע של צמיחת המיתוס. בספרים הראשונים שלי יש איזו קריאה או אם תרצו זעקה. אני לא יכול לשכוח מה שהיה. הנה למשל, בספר 'עשן' כונס סיפור כמו 'ברטה', ויש שם אדם שמצא ילדה בשואה, קצת מפגרת, והוא איתה,

כן שבעים. היו לו אחיות, כננות ארבעים, חמישים, איני יודע. אבל אמו הרגישה שהוא מתנה. היא לא רצתה לגדל אותו ושלחה אותו לצדיק מפרוסוב ושם הוא גדל. הוא ספג חסידות אריסטוקרטית, קטנה אבל אריסטוקרטית.

האם מבחינה זו, שהאמא היא סובבת של הילד אל החצר החסידית, חלק מהרמוניות שלך הן העתק של דמותו?

כן. והוא גדל שם וספג. ספג מפני שזאת הייתה חסידות. למדו. גמרו גמרא וקצת חסידות. לא למדו - כל אחד עיין בספר.

בלי מחיצה

ביצירה שלך יש מימד עמוק מאוד של רליגיוזיות. לא ממוסרת, לא דתית, אבל היבט של איזה כניעה למימד אחר, אייחשתפקות במה שיש באן.

אני בא מבית מתבולל, אבל הסבא שלי התגורר בהדי הקרפטים ובקיץ, בחופשת הקיץ הגדולה, היינו באים אליו. הוא היה חקלאי בעל חווה גדולה, והוא היה אדם דתי, אבל דתיות מאוד מאוד מופנמת. גם הסב מצד האב, אותו דבר. גם הוא התגורר בקרפטים. אבל אני הייתי יותר קשור אל הראשון. הוא היה אדם דתי, והדתיות שלו באה לידי ביטוי בתנועות שלו, בנגיעה בחפצים, בנגיעה כפרי, בשקט. הוא לא הטיף מוסר. היה בו איזה שקט עמוק מאוד. השכם בבוקר הוא היה קם ופותח את התריסים והוא עומד ומתפלל עטוף בטלית ותפילין. והוא מתפלל. פעם שאלתי אותו: סבא, למה אתה פותח את התריסים? אז הוא אמר לי: כדי שלא תהיה מחיצה בינינו ובין השמים.

ראית אפוא ילדות אלטרנטיבית לזו שמתחוללת כאן?

כן! הייתי הולך לספרייה בהר הצופים, בשנת 1946, זה היה מסוכן מאוד, והייתי מביא לי שלושה-ארבעה ספרים. ומה היו הספרים האלה? 'האתיקה של שפינוזה', 'איך מגדלים ארנבות'... מפני שהלכתי על פי סדר הספרים במרפס. כל מיני ספרים שאין ביניהם כל קשר. וקראתי והבנתי משהו, או לא הבנתי... איפה נתקלת פעם ראשונה בלייב רויכמן?

יותר מאוחר בשנות החמישים. הוא נגע בי מפני שהוא היה בין היחידים שהשואה לא הייתה עבורו סוד שיש להטמין אותו, להצפין אותו, אלא משהו שמדברים עליו. זו הייתה חוויית חיים קשה, איזומה, אבל חוויית חיים שאי אפשר להיפרד ממנה, ולא היה דבר שאתה מסתיר.

האם הוא גם ייצג בעבורך משהו מאותו עבר קסום שנותר מאחור?

ברור. ברור. זה היה, מפני שהוא בא מכית יהודי מסורת, אף שעזב את המסורת. הוא מבוגר ממני. כשאני הייתי בן שמונה הוא כבר היה בן עשרים. הברל השנים היה חשוב במקרה זה.

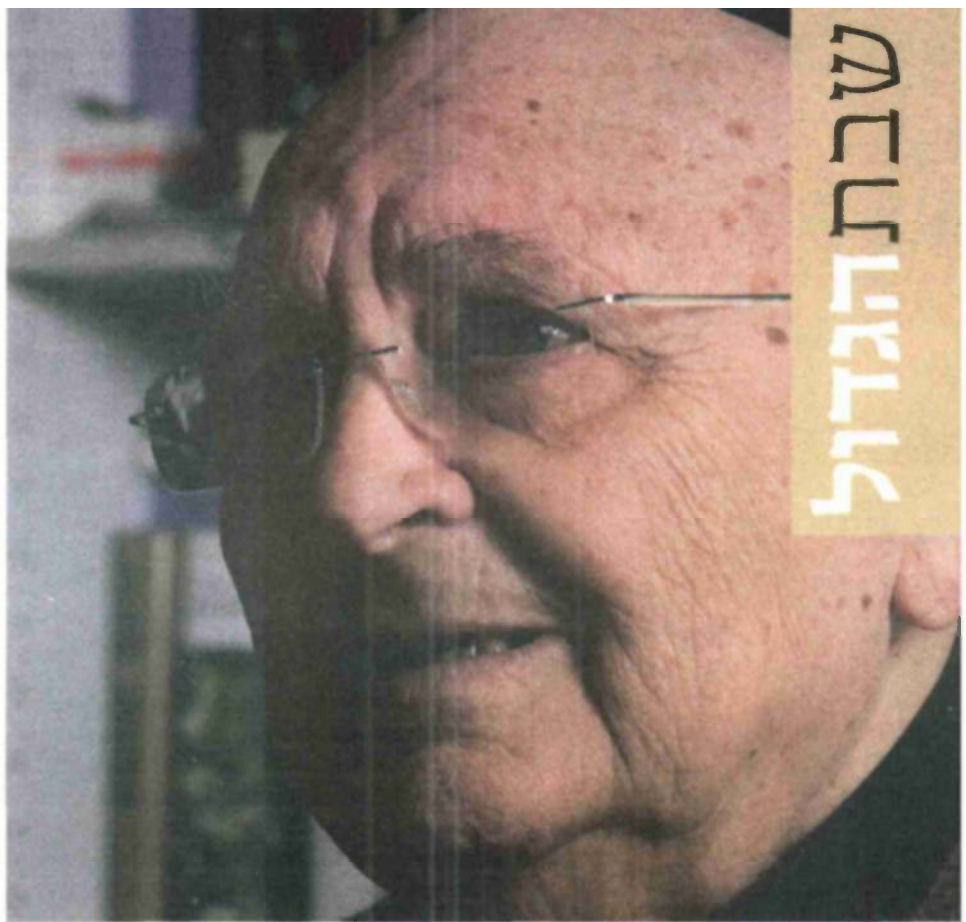
מה היה החיבור הראשון שלו שהכרת? את 'נרמייך חיי', ואחרי זה הוא כתב ספר מונומנטאלי, לדעתך, הקרוי 'בצעדים סומים על פני הארמה'. ספר זה היה לי המורה הראשון הגדול שלי. עם רויכמן קראתי ספרות יידיש. היינו נאספים. היינו נפגשים פעם בשבוע בביתו וקוראים שירה.

האם רויכמן נתן לך לגיטימציה לסוג של רליגיוזיות?

ההיסטוריה שלו מעניינת. הוא נולד כשאביו היה

26.05x27.03	33	52	עמוד	מקור ראשון - שבת הגדול	23/12/2011	30120374-0
מכון הרטמן מרכז חינוך - 92300						

שבת הגדול

"הייתי מצפה שמאות סופרים יעסקו בחיים היהודיים העשירים שהיו במזרח אירופה. אין אף אחד". אפלפלד

הוא רוצה להיפטר ממנה, הוא לא יכול. היא איתו. הכול התחיל מזה, מאייכולת להשכית. זה השלב הראשון. אנשים מסתובבים בחלל הארץ ישראלי. רוב הסיפורים ב'עשן' הם בחלל הארץ ישראלי. יש להם עולם שהם הדחיקו או לא הדחיקו, והם לא יכולים בלערי העולם הזה. הם רוצים להיפטר, אבל הם לא יכולים.

שלב אחר הוא ההתודעות אל עולם הילדות שלי כבית הוריי. שלב זה מיוצג כספר 'תור הפלאות' וגם כספרים 'רצפת אש', 'בארנהיים'. ניסיתי לחוש מי הם היו, מי אני הייתי, מי היו הוריי. זו הייתה נסיגה אחורה לילדות. זו רקונסטרוקציה של הזיכרון. אחרי זה בא השלב השלישי שכלל סדרה שלמה של ספרים שהם המיתולוגיה שלי. ספרות היא הרי עניין פרטי ועניין כללי. ספרות צריכה להיות מאוד פרטית, ובה בעת מאוד כללית. אם המתח הזה משתבש, היצירה לא יוצאת לפועל.

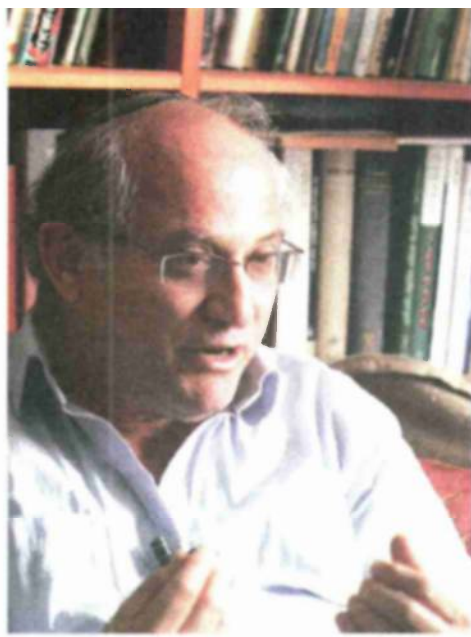
ראו למשל את הספרות העברית. כחלקה הגדול, הארץ ישראלי, היא לוקאליסטית. היא מספרת לנו מה ששלמה צמח קורא 'עבותות הווי', ואיננה רוצה לראות את הכללי. זהו פרטי שאין לו כללי, והכללי נמצא במיתולוגיה.

יושב וכותב עליהם

כצופה ביצירתך, איפה אתה ממוקם? הרי אתה לא ניטרלי.

זה לא עניין של ניטרליות, אני לא. בדגע שאני מלוכש ברמות המתבולל, אני מתבולל. בדגע שאני מלוכש באישה, אני אישה. בדגע שאני ילד, אני ילד. בדגע שאני סבא, אני סבא. זה לא שאני עוסק ברעות, באמונות ורעות.

באיזה מיבן ההתמקדות שלך בהעצמת העבר מפריעה לך לראות את ההווה, את המציאות, את הריאליה הישראלית כאן, אם היא מפריעה לך בכלל? אתה סופר מאוד לא פוליטי.

לא פוליטי? תראה, אני עוסק באקוויסטנציה, כזה אני עוסק. אני שואל לפעמים את עצמי - תראה את מעמדי הטראגי. היו יהודים חיים, היו כשלושה עשר מיליון יהודים באירופה ערב מלחמת העולם השנייה. הם פוזרו, נהרגו, ולא נשאר בטריטוריה הזאת של אירופה יהודי אחד. אלה היו חיים יהודיים אדירים, מכל הגוונים ומכל הסוגים, שאילו יכולתי לחיות עוד מאה שנים לא הייתי מספיק לתאר אותם. חיים יהודיים מלאים, אמוניים, משכיליים. זה נעלם. ורק אני יושב כאן וכותב עליהם.

אתה חווה את עצמך כעוד? אני לא. איזה עד אני? מה, אני יכול להעיד על שלושה עשר מיליון אנשים? איזה עד אני יכול להיות. אני מדבר על מצבי. היית מצפה שמאות סופרים בארץ יעסקו בזה, עשרות יעסקו בזה. היו חיים גדולים, עצומים, אנושיים, תרבותיים, חברתיים... ואין אף אחד שעוסק בזה.

אני זוכר שכשהוצאתי את הספר הראשון, ולא רק את הראשון, לאורך כל הדרך נשאלתי: אפלפלד, מתי תגיע אלינו מתי תכתוב על עווי? על מוטקה? מתי תגיע לזה? הבנתי שזאת באיזה שהיא רגה וולגריית. כלומר, במקום לומר - אפלפלד, תראה, אתה, אתה כותב, אתה אחרון, אתה כותב עליהם, בוא נתבק אותך, בוא נישא אותך, אך לא. הם נשלחם: מתי תגיע אליהם?

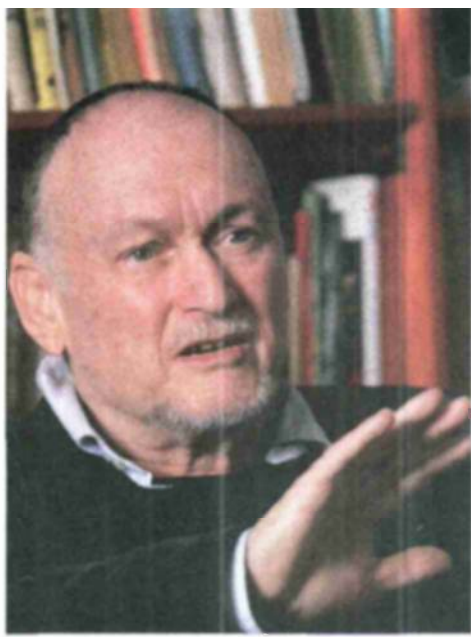
האם אתה חושב שהסליטות היא עדיין יסוד מכוון בחברה שלנו? אתה חושב שהיום, גם אצל דור הילידים השני והשלישי במדינתנו, הוויית הסליטות מהדהדת? הרי להם אין עבר.

זאת הצדה. ומכיוון שכך, גם אין הווה. זה קשוד אחד בשני. כשאין עבר, אין הווה. ההווה הוא מדומה. הוא אירגישות. בוודאי. איזה הווה יש כאן?

אנשים נפלאים
שיח שטוח

בכל השקפת עולם קיומית יש תמיד מתח בין יסוד העבר ההכרחי המציין את מה שאתה נולד לתוכו לבין האופק הפתוח, אפשרויות העתיד. הקיוב הוא מין תיווך בין שני האופקים. אם אנו מכינים אותך נכון, התיווך שאתה בוחר בו הוא לחזור מן העתיד לשם העבר.

זה לא עניין של איזו שהיא חזרה מתמרת. האם

יהודי שחי בלונדון או בקרקוב או בעיירות הקטנות קם בכוכך ושאל את עצמו - אני קרימה, אני אחורה, אני הווה, אני עבר? הוא מה שהוא. אצלנו אירע דבר טראגי. טראגי בספרות וטראגי בחיים. הדבר הכולט ביותר ששייך לתרבות היהודית הוא הרליגיזיות. זהו הדבר של התרבות היהודית. אין לנו לא ספרות, לא ציור, לא דרמה, לא מוסיקה. אך יש רליגיזיות. בלי זה התרבות היהודית עומדת על כרעיים. במקום לטפח אותה, בוקר, צהדים וערב, מפני שזו תמצית היהדות, תמצית החיים היהודיים, הציונות מזוזה אותה הצידה. הזוזה אותה הצידה.

הדבר הנוסף שאינו קיים הוא האינטלקטואליות היהודית. במאה העשרים הייתה שכבה אינטלקטואלית, שאני עוד זכיתי להכיר אותה. אני הייתי עוד תלמיד שלה - בובר, שלום, סימון, ברגמן, שלא לומר פרנץ רוזנצווייג, קפקא, ברוד. הייתה אינטלקטואליות יהודית גדולה שביקשה להתחבר אל היהדות באופנים שונים ולהתחבר באופן ממשי. בובר לא עוסק בידנטום וביהדות, אלא מוציא עיתון שנקרא 'רבייה' (היהודי). כלומר, משהו קונקרטי. רבייה, יש דבר כזה שנקרא רבייה. היהודי המתבולל סירב לקבל את הדבר הזה, הוא טען שאין דבר כזה יהודי, לא מבחינה לאומית, לא מבחינה אחרת. בא בובר ואומר - רבייה, יש דבר כזה שקוראים לו רבייה. בלי הרליגיזיות וכלי האינטלקטואליות, זה דלדול. ועל כן החיים שלנו הופכים להיות שטוחים. יש חיים, יש אנשים נפלאים, אבל השיח הוא שטוח. עובר מעיתון לעיתון.

תרשה לנו להציג את השאלה האחרונה. בשקראים ברצף את יצירותיך יש תחושה של פיוס גובר בין כאן לשם?

האם כעסתי פעם על משהו בספרים? לא! פיוס שלך עם עצמך.

אני לא הייתי מסוכסך עם עצמי. אף פעם לא הייתי מסוכסך עם עצמי. אני אהבתי את היהודים וממשיך לאהוב אותם. אני אהבתי את הסכים וממשיך לאהוב אותם.

אבל מה עם המציאות כאן? הרי כאן אנחנו חיים. יש להבחין בין העולם הפנימי ובין העולם החיצוני. מבחינה פנימית לא הייתי מסוכסך עם עצמי. קיבלתי את הוריי ואהבתי אותם כמות שהם, אנשים תרבותיים, שראו את עצמם אירופאים. הם שגו, אז מה? בגלל זה אני לא אוהב אותם? שגו, כל העולם שגה. כל היהודים שגו. והסכים? אני מחובר אליהם.